

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА І ДИЗАЙНУ
КАФЕДРА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор
з науково-методичної та навчальної
роботи

Олексій ЖИЛЬЦОВ

_____ 2022 р.

ПРОГРАМА

НАВЧАЛЬНА ПРАКТИКА
(ОЗНАЙОМЛЮВАЛЬНА – ВСТУП ДО ФАХУ)

для здобувачів вищої освіти зі спеціальності 023 «Образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація»
освітнього рівня першого (бакалаврського)
освітньої програми 023.00.01 «Образотворче мистецтво»

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА Ідентифікаційний код 02136554 Начальник відділу моніторингу якості освіти
Програма № <u>0479/22</u>
<u>Ж</u> (прізвище, ініціал)
« <u>20</u> » _____ 20 <u>22</u> р.

Київ – 2022

Розробник: Стрельцова Світлана Вікторівна, викладач кафедри образотворчого мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка; Крюк Олександр Олександрович, викладач кафедри образотворчого мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка

Програму практики розглянуто і затверджено на засіданні Вченої ради Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка

Протокол №__ від «__» _____ 2021 р.

Секретар Ольга КОНОВАЛОВА

Програму практики розглянуто і затверджено на засіданні кафедри образотворчого мистецтва Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка

Протокол № 7 від «27» серпня 2021 р.

Завідувач кафедри образотворчого мистецтва Ольга ШКОЛЬНА

Робочу програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми 023.00.01 «Образотворче мистецтво»

«__» _____ 2021 р.

Гарант освітньо-професійної програми 023.00.01 «Образотворче мистецтво» Ольга КОНОВАЛОВА

Робочу програму перевірено «__» _____ 2021 р.

Заступник декана з науково-методичної та навчальної роботи Алла ТАРАННИК

Пролонговано:

На 2022/2023 н.р. (підпис) (О. В. Школьна), «17» 08. 2022 р., протокол № 2 (ПБ)

На 20__/20__ н.р. _____ (підпис) (_____) (ПБ), «__»__ 20__ р., протокол № __

На 20__/20__ н.р. _____ (підпис) (_____) (ПБ), «__»__ 20__ р., протокол № __

На 20__/20__ н.р. _____ (підпис) (_____) (ПБ), «__»__ 20__ р., протокол № __

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ (ОЗНАЙОМЛЮВАЛЬНОЇ – ВСТУП ДО ФАХУ)

Найменування показників	Характеристика практики за формами навчання	
	Денна	Заочна
Навчальна практика (ознайомлювальна – вступ до фаху)		
Вид практики	Обов'язкова	
Мова викладання, навчання та оцінювання	Українська	
Загальний обсяг кредитів/годин	3/90	
Курс	1	
Семестр	1	-
Кількість змістовних компонентів з розподілом	2	
Обсяг кредитів	3	-
Тривалість (у тижнях)	2	-
Форма семестрового контролю	залік	-

2. БАЗИ ПРАКТИКИ

Навчальна практика (ознайомлювальна – вступ до фаху) проводиться на базі майстерень рисунку та живопису Інституту мистецтв.

3. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета навчальної практики (ознайомлювальної – вступ до фаху) – набуття теоретичних знань та розвиток практичних навичок з дисциплін блоку формування фахових компетенцій, стимулювати творчу активність та ініціативу студентів.

Завдання практики:

- закріплення теоретичних знань з вивчення методів та прийомів роботи художніми матеріалами;
- формування знань та вмінь створювати роботи в різних графічних техніках;
- формування знань щодо застосовування в акварельному живописі технік та прийомів роботи по вологому, по сухому, лесування, комбінованої техніки та закріплення знань на практиці.

У результаті проходження практики відповідно до освітньо-професійної програми 023.00.01 «Образотворче мистецтво» формуються загальні та фахові компетентності:

- ЗК 5. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- ЗК 9. Здатність генерувати нові ідеї (креативність)
- ЗК 11. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт
- ЗК 13. Здатність працювати в міжнародному контексті.

4. РЕЗУЛЬТАТИ ПРОХОДЖЕННЯ ПРАКТИКИ

У результаті проходження практики студент повинен вивчити:

- методи ведення роботи в процесі написання художнього твору;
- техніку й технологію роботи графічними матеріалами та акварельними фарбами;

- методи збереження та оформлення твору;
  - основні матеріали для роботи з рисунку.
- виконати:**
- рисунок пом'ятого паперу використовуючи різний штрих.
  - низку начерків сухих (живих) квітів в техніці графіки м'якими матеріалами;
  - акварельну роботу, поєднуючи дві техніки (по-мокрому та лесування)
  - підготувати звітну документацію.
- Результати навчання:**
- РН 2. Виявляти сучасні знання і розуміння предметної галузі та сфери професійної діяльності, застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях.
  - РН 5. Аналізувати та обробляти інформацію з різних джерел.

5. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ (ОЗНАЙОМЛЮВАЛЬНОЇ – ВСТУП ДО ФАХУ)

Етапи проходження практики та види діяльності студентів	Розподіл годин між видами робіт
Етап I. Ознайомлення з графічними матеріалами	
1. Установча конференція	2
2. Знайомство з різними техніками штриха. Передача матеріальності паперу.	30
3. Ознайомлення з графічними можливостями та методами роботи вугіллям, сангіною, сепією, соусом. Зображення сухих квітів м'якими матеріалами.	26
Етап II. Ознайомлення з техніками акварельного живопису	
1. Акварельний живопис натюрморту з поєднанням технік «по-мокрому» та лесування.	30
2. Звітна конференція	2
Разом	90
Усього	90

6. ЗМІСТ ПРАКТИКИ

6.1 Особливості організації і проведення практики

Етап I. Ознайомлення з графічними матеріалами

1. Установча конференція (2 год.)

Ознайомлення з вимогами, програмою практики, особливостями техніки безпеки під час позааудиторної роботи, з вимогами до практиканта та задачами, які мають бути вирішені під час проходження практики. Перелік завдань для виконання практики.

Ознайомлення з місцем і часом проведення. Ознайомлення з програмою навчальної практики (пленеру), завданнями практики, матеріалами, інструментами. Ознайомлення з системою розрахунку рейтингових балів. Ознайомлення з особливостями роботи на великих та малих форматах, з правилами застосування різних художніх матеріалів.

2. Знайомство з різними техніками штриха. Передача матеріальності паперу. (30 год.)

Розмір: А2

Графічні матеріали.

Кількість: 1 шт.

Спочатку ознайомимось з основними принципами штрихування олівцем:

1. Штрих об'єктів за формою. Аналіз робіт.
2. Штрих від тіні до світла. Рухатись потрібно від тіні до світла, поступово роблячи лінії довше і світліше. Головне, що потрібно пам'ятати - починати штрих необхідно з темної поверхні об'єкту.
3. Перехресне штрихування. Коли ви використовуєте перехресне штрихування, кут нахилу повинен бути мінімальним. У той же час не варто класти штрих прямо зовсім в лінію, інакше вийде «волохате» штрихування, обов'язково потрібно робити нахил. Штрихування кожного зламу наноситися в окремому напрямку. (Демонстрація правильно штриха та аналіз основних помилок)
4. Чисті лінії. Відривайте олівець від паперу, щоб виходили окремі лінії.
5. Не можна змішувати перехресне штрихування і розтушовування. Не варто змішувати ці дві техніки в одній роботі, тому що розтушовка на деяких ділянках може створити відчуття неохайності, ніби ви випадково змазали частину рисунка рукою.
6. Передній і задній план. Ретельніше опрацюуйте предмети на передньому плані, в той час як задній план можна швидко намітити боком грифеля, щоб показати освітлення і загальний тон. Штрихування вертикального фону штрих вертикально, горизонтального - горизонтально.
7. Робіть короткі штрихи. Не намагайтеся заштрихувати відразу велику ділянку від верху до низу. Вибирайте модуль штриха, який вам зручно. Для предметів на передньому плані необхідно використовувати мілкий штрих, для фону – більший.
8. Чим більше шарів, тим рівніше штрихування. Якщо ви штрихуєте білі предмети, то обов'язково візьміть більш жорсткий олівець. Краще зробити більше шарів жорстким олівцем, чим менше більш м'яким, так рисунок буде виглядати охайніше.

Проаналізуємо типові помилки:

1. «Коми». Штрих повинен бути на вході і на виході трохи м'якшим, ніж посередині. Тобто посередині він активніше, а по бокам легший. Якщо у вас виходить кома, значить спочатку ви давите сильніше. Намагайтеся так, щоб максимальна точка тиску була саме в середині, тоді штрихування буде у вас виходити рівніше.
2. Штрихування з нахлестом. Штрих не потрібно постійно доводити до першого ряду. Якщо так робити, то буде утворюватися шов. З кожним новим шаром цей шов буде все темніше і темніше. Якщо подумати логічно, то виходить, що скрізь один шар штрихування, а на місці шва вже два шари. І з кожним шаром вони будуть подвоюватися.

3. Штрихування по тим самим лініям. Штрих слід класти таким чином, щоб шов був посередині наступного шару. Не намагайтеся заштрихувати відразу велику ділянку. Чим більше шарів штриха, тим рівніше вона буде.

Після ознайомлення з різними штрихами, студенти закріплюють знання виконуючи практичне завдання по зображенню пом'ятого паперу. Дана вправа допоможе розвинути вміння узагальнювати площину та підкреслювати граничні співставлення світла та тіні; розбирати тіні по насиченості (власні та падаючі) враховуючи рефлекси та передаючи об'єм; рафінованість в підході до зображення деталей.

3. Ознайомлення з графічними можливостями та методами роботи вугіллям, сангіною, соусом, сепією, соусом. Зображення сухих квітів м'якими матеріалами (26 год.)

Розмір: А3

Графічні матеріали.

Кількість: 10 шт.

Рисунки вугіллям, сангіною, соусом, сепією ідеально підходять для замальовок і начерків, коли потрібно швидко передати характерність форми, зробити м'які переходи тону. Здатність швидко покривати великі площини листа значно прискорює процес рисування в порівнянні з олівцем.

Розглянемо та спробуємо різні способи рисування м'якими матеріалами:

1. Рисунок бічною поверхнею;
2. Розтушовка;
3. Використання вістря крейди;
4. Комбінування одночасно декількох матеріалів;
5. Поєднання сухого і мокрого способу рисування (для сепії і соусу). Так, спочатку виконується рисунок мокрим способом, а для виділення деталей і текстури використовується сухий спосіб.

Обговорення актуальних питань при роботі з м'якими матеріалами: вибір паперу; використання клячки; закріплення роботи; порівняння та характеристики матеріалів.

Після огляду, студенти знайомляться з новими матеріалами виконуючи начерки сухих квітів з натури.

Етап II. Ознайомлення з техніками акварельного живопису

1. Акварельний живопис натюрморту з поєднанням технік «по-мокрому» та лесування. (30 год.)

Розмір: А2.

Матеріал: акварель

Кількість: 1 шт.

Робота по сирому листу в початковій стадії з подальшим доопрацюванням «по сухому».

1. **Техніка багатшарового акварельного живопису.** Спосіб нанесення акварелі прозорими мазками (як правило, більш темних поверх більш

світлик), один шар поверх іншого, при цьому нижній щоразу повинен бути сухим. Таким чином, фарба в різних шарах не змішується, а працює на просвіт, що надає їй своєрідну фактуру. Це техніка насичених кольорів, глибоких тіней, наповнених рефlekсами, техніка м'яких повітряних планів і нескінченних далей. Там, де стоїть завдання досягти інтенсивності кольору та реалістичного зображення, багатошаровий живопис стоїть на першому місці.

2. **Техніка акварелі «резерваж».** «Резерваж» в акварелі - не записана біла або найсвітліша частина листа. Білий колір передається за рахунок кольору паперу. Іншими словами - художнику весь час потрібно пам'ятати про ті ділянки, які він повинен залишити білими і «обходити» їх кольором, залишаючи недоторканими (найскладніший і «чистий» прийом резервування).

Аналіз використання резерважу при зображенні скляних та глянцевиx предметів в натюрмортах.

3. **Техніка акварелі «по-мокрому».** Суть цього прийому полягає в тому, що фарба наноситься на попередньо змочений водою лист. Ступінь його вологості залежить від творчого задуму художника, але зазвичай починають працювати після того, як вода на папері перестає «блищати» на світлі. Залежно від того, наскільки наповнений водою власний пучок пензля, прийнято умовно розрізняти способи роботи на такі, як «мокрим-по-мокрому» і «сухим-по-мокрому».

Такий спосіб роботи дозволяє отримати легкі, прозорі кольорові відтінки з м'якими переходами. Цей спосіб роботи вимагає постійного самоконтролю, вільного володіння пензлем, який студентам потрібно розвивати в ході виконання практичних завдань. Лише практика дозволяє художнику спрогнозувати поведінку фарби на сирому папері і забезпечити достатній рівень контролю над її розтіканням. Живописець повинен мати чітке уявлення про те, що він хоче і як він повинен вирішити поставлену задачу.

4. **Робота по сирому листу в початковій стадії з подальшим доопрацюванням «по сухому».** В даному випадку художник робить основу роботи по сирому листу, а роботу над деталями продовжує коли лист уже висох. Така технологія дозволяє комбiнувати ніжні переходи живопису «по сирому» з написаними поверх них акцентами на дрібних деталях.

5. **Техніка *A La Prima*.** Це акварельний живопис по-сирому, написаний швидко, в один сеанс, при якому створюються неповторні ефекти переливів і перетікань фарби.

6. **Техніка відмивання.** Це метод виявлення форми об'єкта шляхом пошарового накладання фарб в градації від відблиску до падаючої тіні. Фактично це спосіб тонального опрацювання об'єкта. Простіше кажучи, ми тоном показуємо області відблиску, світла, півсвіту, півтіні, тіні. Відмивання є, мабуть, самим простим, хоча і тривалим процесом в акварельній техніці.

2. Звітна конференція (перегляд) (2 год.)

Навчальна практика завершується підсумковим переглядом, обговоренням і оцінкою практичних робіт, виконаних за програмою курсу відбором малюнків, ескізів для методичного фонду та звітної виставки.

6.2. Завдання для самостійної роботи для студентів-практикантів

1. Самостійний перегляд online лекцій і спеціалізованих майстер-класів з технік рисунку та живопису.
2. Доопрацювання рисунків вугіллям, сангіною, соусом, сепією.

6.3. Обов'язки студентів під час проходження практики

Студенти зобов'язані:

- Під час установчої конференції (до початку практики) ознайомитися із програмою та змістом навчальної практики (ознайомлювальної), умовами її проведення, вимогами до звітності та оцінювання її результатів;
- Своєчасно приходити на базу практики та працювати над завданнями;
- У повному обсязі виконати всі завдання, передбачені програмою практики;
- Нести відповідальність за виконану роботу;
- Представити виконані роботи на перегляді;

Тривалість робочого часу студентів під час проходження практики регламентується Кодексом законів про працю України та іншими законодавчими актами, що встановлюють соціально-трудові відносини, і складає для студентів віком від 18 років і старше не більше 40 годин на тиждень.

6.4. Обов'язки керівників практики від Університету та від бази практики

До обов'язків викладача-керівника від Університету входить:

- Ознайомлення студентів з програмою практики, метою, завданнями, критеріями оцінювання, системою та формами звітності;
- Контроль за своєчасним прибуттям студентів до бази практики та її відвідуванням, виконанням студентами програми практики та індивідуального завдання, строків її проведення;
- Забезпечення якісного проходження практики відповідно до затвердженої програми;
- Надання художньо-творчої допомоги студентам під час виконання завдань практики, проведення консультацій щодо ведення роботи;
- Участь в установчій та звітній конференціях;
- Участь у комісії із відбору студентських робіт на виставку; оцінювання результатів проходження практики.

7. КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ

7.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

№	Види діяльності	Форма звітності	Максимальна кількість балів		
			За одиницю	Кількість одиниць	Максимальна кількість балів
1	Знайомство з різними техніками штриха. Передача матеріальності паперу.	Завершена робота	30	1	30
2	Ознайомлення з графічними можливостями та методами роботи вугіллям, сангіною, сепією, соусом. Зображення сухих квітів м'якими матеріалами	Ескізи, зарисовки	3	10	30
3	Акварельний живопис натюрморту з поєднанням технік «по-мокрому» та лесування	Завершена робота	30	1	30
4	Підготовка робіт до звітної виставки, її монтування	Виставка	10	1	10
Максимальна кількість балів					100
Коефіцієнт визначення успішності					1,0
Підсумковий рейтинговий бал					100

7.2. Перелік звітної документації

До звітної документації входять виконані графічні та живописні роботи та демонстрація їх на загальному перегляді.

Робота студента оцінюватиметься за такими параметрами:

1. кількість завдань виконана в повному обсязі;
2. рівень виконання завдань;
3. якість відвідування та ставлення студента до практики;
4. своєчасне звітування за виконану роботу.

7.3. Вимоги до звіту про практику

Студент має виконати якісно та в повному обсязі всі роботи визначені програмою навчальної практики (ознайомлювальної – вступ до фаху).

7.4. Система контролю та критерії оцінювання

Підсумковий контроль виконання завдань практики здійснюється після її завершення у формі звітної конференції. Оцінка за практику виставляється за наявності звітної документації з урахуванням рейтингових балів за видами діяльності практиканта, вноситься в заліково-екзаменаційну відомість та залікову книжку студента за підписом керівника.

Критерії оцінювання	Оцінка
Ставиться за: відмінну підготовку та виконання усіх завдань практики у повному обсязі, виявлення здатності: творчо застосовувати набуті знання та вміння з фаху; відмінну підготовку та виконання усіх завдань практики у повному обсязі та на високому рівні; продемонстровану ініціативність та відповідальне ставлення до практики загалом.	Відмінно
Ставиться якщо: завдання практики виконані у повному обсязі, але містять незначні помилки при написанні олійним живописом; в цілому роботи виглядають добре, але не досконало.	Дуже добре
Ставиться, якщо: завдання практики виконані у повному обсязі, але містять помилки (не досконало передана світло-тінь і тепло-холодність на пленері; володіння технікою та прийомами графіки й олійного живопису на середньому рівні); продемонстрував активність і старанність у процесі виконання завдань практики..	Добре
Ставиться, якщо: завдання практики виконані в неповному обсязі, у процесі їх виконання допускалися помилки; студент в цілому виявив: посередній рівень знань, умінь, навичок із певною кількістю недоліків; студент не в змозі самостійно проаналізувати та виправити допущені ним помилки в процесі виконання роботи; ставлення студента до виконання завдань практики не завжди відповідальне.	Задовільно
Ставиться, якщо: завдання практики виконані в неповному обсязі, у процесі їх виконання виявлено чимало помилок; студент виявив: мінімально можливий допустимий рівень знань, умінь, навичок; студент не в змозі самостійно виправити помилки на які було вказано викладачем; пропускались заняття без поважної причини; ставлення студента до виконання завдань практики не відповідальне.	Достатньо
Ставиться, якщо: завдання навчальної практики не виконані; студент виявив незадовільний рівень знань, умінь; завдання практики були виконані не в повному обсязі, при цьому допущено значну кількість помилок і неточностей; студент не виявив старанності у процесі виконання завдань практики; пропускались заняття без поважної причини; ставлення студента до виконання завдань практики вирізняється безвідповідальністю.	Незадовільно

7.5. Шкала відповідності оцінок

Рейтингова оцінка	Оцінка за стобальною шкалою	Значення оцінки
A	90-100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу з можливими незначними недоліками.
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок.
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок
D	69-74 балів	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності.
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)

FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання
F	1-34 балів	Незадовільно з обов’язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни

8. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Aaseng M. Beginning Watercolor: Tips and Techniques for Learning to Paint in Watercolor. Walter Foster; Reprint edition, 2016. 131 p. (Режим доступу: <https://www.pdfdrive.com/beginning-watercolor-tips-and-techniques-for-learning-to-paint-in-watercolor-e158643661.html>)
2. Greene G. The Ultimate Guide to Colored Pencil: Over 35 step-by-step demonstrations for both traditional. Cincinnati: North Light Books; 1st edition, 2010. 481 p. (Режим доступу: <https://www.pdfdrive.com/the-ultimate-guide-to-colored-pencil-over-35-step-by-step-demonstrations-for-both-traditional-and-watercolor-pencils-e196369965.html>)
3. Демиденко О. І. Рисунок. Гіпсова класична голова людини : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. І. Демиденко ; Запорізький національний технічний університет. - Запоріжжя : ЗНТУ, 2013. 93 с. – ISBN 978-617-529-088-0. (Наявний в бібліотеці Шамо 18/2, 1 примірник)
4. Іванов-Ахметов В. М. Навчальний рисунок (рисунок голови людини); Міністерство освіти і науки України, Національний технічний університет "Київський політехнічний інститут". Київ : НТУУ "КПІ", 2006. 79 с. : рис (Наявний в бібліотеці Шамо 18/2, 1 примірник)
5. Ятченко Ю. М. Мистецтво рисунка / Ю. М. Ятченко. К: НАУ, 2005. 60 с. (Наявний в бібліотеці Університету в 12-ти примірниках).

Додаткова

6. Johnson C. Watercolor Tricks & Techniques 75 New and Classic Painting Secrets. Cincinnati: North Light Books; Spi edition, 2010. 282 p. (Режим доступу: <https://www.pdfdrive.com/watercolor-tricks-techniques-75-new-and-classic-painting-secrets-e176052570.html>)
7. Reardon M. Watercolor Techniques: Painting Light and Color in Landscapes and Cityscapes. Cincinnati: North Light Books; Illustrated edition, 2016. 146 p. (Режим доступу: <https://www.pdfdrive.com/watercolor-techniques-painting-light-and-color-in-landscapes-and-cityscapes-e158454339.html>)
1. Tennant D. K. Watercolor: Realistic Painting Walter Foster Publishing, 2010. 234 p. (Режим доступу: <https://www.pdfdrive.com/watercolor-realistic-painting-e195282403.html>)
2. Жердзицький В. Особливості художнього сприйняття живопису/ Жердзицький В. //Дизайн-освіта- 2008. Х.: ХДАДМ, 2008. 168 с.

3. Кириченко М. А. Основи образотворчої грамоти : навчальний посібник / М. А. Кириченко, І. М. Кириченко. 2-е видання перероблене та доповнене. Київ : Вища школа, 2002. 190 с. : іл. ISBN 966-642-055-4 (Наявний в бібліотеці Шамо 18/2, 69 примірників)
4. Мирончик П.В., Манохін В.П Рисунок, живопис, скульптура: Загальний курс академічного рисунку (для студентів - архітекторів 1-3 курсів денної форми навчання спеціальності 6.060102 «Архітектура»). / Укл.: П.В.Мирончик, В.П.Манохін; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ 2009 - 222 с.
5. Попов М. Т. Альбом: рисунок, живопис. К. : ТОВ «Європа Прінт», 2008. 78 с.
6. Техніка і технологія олійного живопису: навч. посіб. / Уклад. Е.В. Белкіна, О.І. Конопко. К. : Київський ун-т імені Бориса Грінченка. 2010. 92 с. (Наявний в бібліотеці Університету в 15-ти примірниках).
8. Чепіль Л. П. Навчальний натюрморт: підготовка рисунка під акварельний живопис [Текст] / Л. П. Чепіль, Г. М. Запорожець // Мистецтво та освіта. Київ : Педагогічна думка, 2018. № 1. С. 45-51 (Наявний в бібліотеці Фахового коледжу «Універсум» 1 примірник)